

ATELIERE DE BIJUTERIE ȘI PIESE DE PODOABĂ ÎN SPAȚIUL PRUTO-NISTREAN (1900–1914)

*Liliana CONDRATICOVA*¹

Considerații preliminare. Cercetarea istorico-artistică a atelierelor de giuvaiererie și feronerie a fost parțial umbrită de descrierea celor mai reprezentative piese de podoabă specifice unui anume segment temporal și geografic. Istoria ne-a păstrat însă câteva nume de bijutieri care dețineau ateliere în Chișinău și profesau prelucrarea artistică a metalului în primul deceniu al secolului XX. De regulă, informații succinte ne sunt furnizate de spoturile publicitare prezente în paginile calendarelor, ale anuarelor publicate în Chișinău, numărul lor fiind relativ redus comparativ cu publicitatea promovată de croitori, magazine de vestimentație sau încălțăminte. O altă sursă de studiu privind conturarea problemei enunțate reprezintă dosarele arhivistice, fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova (ANRM) păstrând câteva dosare care vizează nemijlocit activitatea unor bijutieri sau funcționarea atelierelor specializate. Cât privește tipologia pieselor confecționate, principala sursă de cercetare este reprezentată de colecțiile muzeale, imaginile de epocă, portretele unor personalități. Intenția noastră este de a contura tabloul activității atelierelor, locul și rolul bijutierului, prezentând triada care domină lumea modei: creatorul-tendința artistică-piesa de podoabă. Limita cronologică inferioară este pusă în legătură cu anul 1900, limita superioară, 1914, marchează începutul primei conflagrații mondiale, care a determinat modificări majore și în activitatea bijutierilor și portul podoabelor.

Ateliere și meșteri. Meșterul care a reușit să stăpânească metalul nobil, să domine piatra prețioasă pentru a crea cele mai delicate bijuterii și piese de feronerie, s-a aflat întotdeauna pe o treaptă deosebită în ierarhia meseriilor. În funcție de circumstanțele social-economice, politice și de tendințele artistice, creațiile bijutierului au fost elogiate – numele lui rămânând însă deseori în anonimat – sau dimpotrivă, defăimate, el însuși

¹ Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, CHIȘINĂU.

fiind tratat ca un simplu tehnician (mai ales în perioada sovietică), considerându-se că podoabele sunt niște vestigii ale trecutului și nu posedă nici o încărcătură ideologică specifică timpului constructorilor comunismului.

Amintim că în perioada 1812–1918 teritoriul cunoscut ca Basarabia a fost anexat la Imperiul Rus. Astfel, legislația imperială a fost cea care domina toate domeniile vieții, inclusiv negoțul cu bijuterii, confecționarea lor, obținerea certificatului de măiestrie. În spațiul pruto-nistrean funcționarea atelierelor de bijuterie era supusă anumitor legi, legate direct de raporturile economice și politice din regiune. Conform regulamentului rus privind meseriile și industria, în orașe funcționau *Remeslennaia Uprava* – niște instituții specializate, care aveau scopul de a asocia toți meseriașii sub un organ administrativ unic, denumit *uprava* (primărie). Asociația meșteșugărească era condusă de un staroste și două ajutoare. De exemplu, în anul 1913, *Remeslennaia Uprava* era condusă de un oarecare Evfimii Prohorencu (care l-a înlocuit în acest post pe negustorul Andrei Stepanov, prin 1907)², având drept ajutoare pe secretarul gubernial Nicolai Gojinski și pe Boris Rokka-Fux³. În calitate de șef al casei de amanet (*Iugo-șapadnâi Lombard*) era Savva Ojog, care succede în funcție pe Constantin Purre, șef al Muntelui de Pietate prin 1907⁴. Șef al serviciului de licitație atestat în Chișinău începutului de secol XX era Dmitri Covali, iar funcția de meșteri care evaluau bijuteriile era ocupată de Trofim Mitto și Vasili Gruntenco⁵.

În 1901, în Basarabia avem înregistrate nouă ateliere mari, cu 3.115 meșteri și un singur atelier de argintari, aurari și giuvaiergii. Numărul relativ redus al meșterilor din domeniul orfevrăriei denotă faptul că ei funcționau la comandă și nu toți meșterii dispuneau de condiții și posibilități de a lucra cu metale prețioase și pietre scumpe, prețul acestora fiind ridicat în comparație cu mărfurile finisate comercializate în orașele basarabene. Fiind o artă a fastului – care utiliza cu predilecție metalele nobile (aur, argint, platină) și pietrele prețioase sau organice (diamant, rubin, smarald, perle naturale) –, confecționarea bijuteriilor avea un segment limitat de comanditari, cu un statut special în societate și surse financiare suficiente pentru a-și permite comandarea și procurarea podoabelor. Meșterii-bijutieri atestați în Chișinău lucrau cu aurul, argintul, platina, diamantele și posedau tehnica turnării și forjării metalului, cea a emailării și gravării. Plasarea corectă a atelierului sau a salonului de bijuterii indică cunoștințe profunde în domeniul atragerii

² *Адрес-календарь на 1907 год. Кишинев*, 1906, c. 13.

³ *Адрес-календарь на 1913 год. Кишинев*, 1912, c. 104.

⁴ *Адрес-календарь на 1907 год. Кишинев*, 1906, c. 12.

⁵ *Адрес-календарь на 1913 год. Кишинев*, 1912, c. 105.

clientelei înstărite, publicitatea referitoare la activitățile profesate, străzile principale fiind vizitate mult mai frecvent de oaspeții și locuitorii capitalei, controlate de poliție în cazul unor eventuale tâlhării sau incendii. De fapt, sunt obligațiunile care intră și actualmente în funcțiile serviciului de marketing și management de performanță.

În cadrul asociațiilor specializate de meșteșugari, bijutierii erau supuși unui examen de calificare, erau înregistrați la poliție, achitau impozite și se ocupau, în mod obligatoriu, de acte de caritate. Asemenea ateliere, atestate la începutul secolului al XX-lea în orașul Chișinău, erau amplasate pe str. Alexandrovskia: magazinul de ceasuri, piese de aur, argint și diamante a lui Șlihenmaier, care deținea și diverse mențiuni și medalii pentru serviciile prestate. Printre meșterii care profesau prelucrarea artistică a metalului, inclusiv monumente funerare din metal, se remarcă atelierul lui Ioann Țulek, plasat în Chișinău, str. Armeană, nr. 10⁶. După cum am putut observa din documente, în majoritatea cazurilor, bijutierii formau, împreună cu ceasornicarii, un atelier sau o asociație meșteșugărească, stăpânind tehnicile de lucru din ambele domenii. În Chișinău, un asemenea atelier de reparație/comercializare a ceasurilor din primul deceniu al secolului al XX-lea era condus de Ș. Liubcianski.

În acest context, atenția noastră se îndreaptă spre activitatea unui bijutier, David Bein, de naționalitate evreu, care a obținut la Chișinău, la începutul secolului al XX-lea, certificatul de meșter bijutier. Pe baza informațiilor oferite de dosarul de arhivă, vom menționa unele momente ale activității bijutierilor în intervalul temporar avut în vedere. De asemenea, documentele analizate scot în evidență numeroase aspecte legate de statutul meșterului, evaluarea capacităților profesionale și instituțiile administrative implicate în proces. Totodată, un caz singular îl constituie identificarea dosarului unui bijutier ce furnizează informații legate de procesul de verificare a legitimității eliberării certificatului de profesionalism.

Studiu de caz: activitatea bijutierului David Zelimanov Bein⁷. Certificatul de profesionalism cu nr. 2578 a fost eliberat pe numele lui David Bein la 5 decembrie 1912 de asociația meșteșugărească din Chișinău. Pentru a obține dreptul de rezidență la Riga (Țările Baltice), lui David Bein, i-a fost solicitată examinarea corectitudinii eliberării unui asemenea certificat. Procedura includea următoarele criterii de verificare: 1) prezența termenului de încercare și a examenului de măiestrie pentru obținerea unei anume categorii de profesionalism în domeniul confecționării bijuteriilor; 2) dacă au

⁶ V. Serjant, *Ziarul „Novaia Jižni” și rolul lui în dezvoltarea publicității în Basarabia țaristă*, în *Tyragetia*, S. N., VI (XXI), nr. 2, 2012, p.280.

⁷ ANRM, fond 6, inv. 18, dosar 86, anul 1913.

fost urmate întocmai toate prevederile normative în timpul examenului de profesionalism și eliberarea certificatului.

Pentru elucidarea acestor aspecte, serviciul de poliție a purtat discuții cu toți semnatarii certificatului eliberat la Chișinău. Investigațiile întreprinse și discuțiile cu conducătorul atelierului de bijuterie, Trofim Ivanovici Mitto, în 1913, au arătat că David Bein locuia în orașul Berdicev, Ucraina, și nu se cunoștea exact când s-a stabilit în Chișinău. De asemenea, nu se cunoștea nici unde a plecat după obținerea certificatului de bijutier.

În conformitate cu raportul conducerii atelierului de giuvaiergerie din Chișinău, s-a precizat că meșterii atelierului, în asociere cu meșterii experți, au acordat statutul de bijutier lui David Bein, născut în gubernia Volân. Conducerea atelierului mai constata că toate cotizațiile necesare pentru activitatea atelierului de giuvaiergerie au fost achitate integral de Bein și că nu există impedimente pentru eliberarea certificatului de profesionalism. Termenul de verificare și examenele respective au avut loc în atelierul de giuvaiergerie sub conducerea lui Lazăr Vainștein, care avea un atelier și locuia pe str. Alexandrovscaia, nr. 50 (în perioada interbelică, bd. Regele Carol II, actualmente, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt). Astfel, la 16 decembrie 1912 lui D. Bein i-a fost acordat certificatul de bijutier, acesta fiind nevoit să achite cotizații în valoare de 25 de ruble.

În acest context, ar fi potrivit să explicăm situația privind perioada de probă. În cazul lui David Bein, ca de altfel cazul tuturor bijutierilor care doreau să activeze în domeniul prelucrării artistice a metalului, era necesară o perioadă de probă sub directa supraveghere a unor meșteri versați în domeniu. Astfel, la data de 13 decembrie 1912 au fost invitați câțiva bijutieri consacrați, sub controlul cărora David Bein, pentru a-și demonstra dexteritatea în domeniul artei bijuteriilor, urma să confecționeze un inel. Din comisie făceau parte starostele asociației de meșteșugari Trofim Mitto și experții-bijutieri Mark Kliurfeld, care locuia pe str. Ecaterinovskaia, nr. 17 și Elizar Kaplan, care locuia pe str. Chiliiscaia, nr. 40 (str. Albert Thomas, în perioada interbelică).

După realizarea inelului, piesa a fost atent analizată de experți și recunoscută ca o realizare tehnică bună, după care David Bein și-a obținut titlul de bijutier, fiindu-i eliberat certificatul necesar. Acest document îi oferea posibilitatea să își deschidă un atelier propriu de giuvaiergerie, de a deține utilajul și instrumentarul necesar pentru sine și încă pentru doi ucenici de bijutier care puteau lucra în atelierul său, conform regulamentului.

Astfel, în baza prezentului dosar de arhivă putem reconstitui procedura generală de obținere a certificatului de profesionalism și a statutului de meșter bijutier. Conform dosarului, am constatat că după obținerea adevărinței în cauză, David Bein nu a mai profesat în Chișinău și nici nu locuia în acest oraș, venind la Chișinău special pentru a obține

certificatul de bijutier. Aceste constatări ne permit să presupunem o eventuală procedură de facilitare a obținerii diplomei necesare. Astfel, este dificil de stabilit dacă a studiat undeva profesia de bijutier și dacă a activat în conformitate cu prevederile art. 388, 402, 414, 415 și 419 ale Statutului Industrial din anul 1887, vol. XI, partea II. Devine incertă și situația dacă avea într-adevăr abilitatea de bijutier după cum i s-a eliberat certificatul, faptul fiind confirmat numai de opiniile celor trei meșteri-experti care au semnat certificatul, care în cazul eliberării unui asemenea document se prezentau drept persoane direct interesate și antrenate în soluționarea pozitivă a situației create în favoarea solicitantului, adică a bijutierului D. Bein. În situația creată, la 8 martie 1913, șeful poliției orașenești aduce probe serioase, menționând că pune la îndoială autenticitatea certificatului de profesionalism eliberat pe numele lui David Bein.

Pentru precizarea unor fapte la acest capitol, avem cererea semnată de David Bein, din 13 decembrie 1913, în care se menționează că deține un certificat profesional temporar, eliberat de atelierul de meșteșugărie din orașul Berdicev, Ucraina, privind activitatea sa în calitate de bijutier cu dreptul de a întreține un atelier cu ucenici. Iar pentru a obține un certificat de profesionalism, a solicitat atelierului din Chișinău să fie examinat. În conformitate cu art. 387 al Codului Industrial din anul 1893, după obținerea certificatului temporar el era obligat, timp de o lună, să deschidă un atelier de giuvaiergerie și să angajeze cel puțin un ucenic. Conform informației furnizate de poliție, la acel moment avea vârsta de 26 de ani, adică era născut în anul 1886. Era de statură medie, părul negru, ochi cenușii. Certificatul temporar a fost eliberat la Berdicev, la 28 iulie 1911, fiind semnat de șeful atelierului de bijuterie din oraș, un oarecare N. Jukovski. Deși David Bein nu a prezentat certificatul de ucenicie al bijutierului, acesta a fost recunoscut de meșterii experti drept un bijutier cu calificare înaltă, documentul fiind eliberat sub răspunderea șefului atelierului, Trofim Mito, dar și a bijutierilor care au realizat expertizarea inelului confecționat. Certificatul i-a fost eliberat acordat, după cum reiese din datele pașaportului, în 1907. În concluzie, menționăm că pentru obținerea statutului de bijutier la începutul secolului al XX-lea era necesară o perioadă de ucenicie, prezentarea unui certificat de meșter temporar eliberat de o instanță autorizată, profesarea meseriei, iar pentru obținerea unui certificat de profesionalism și posibilitatea întreținerii unui atelier și angajarea a cel puțin doi ucenici, au fost necesare susținerea unor probe profesionale, în cazul dat, confecționarea unui inel. Cât privește marcarea podoabelor confecționate de meșterii din Basarabia menționăm că este perioada când toate domeniile vieții se aflau sub impactul legislației imperiale ruse, de unde și obligativitatea marcării podoabelor (1 ianuarie 1899), după care au urmat „Reguli speciale de marcarea a articolelor de aur și argint”, promulgate în

1908. Astfel, până în 1908 erau uzuale următoarele însemne aplicate bijuteriilor: marca rotundă, cu cap de femeie în kokoșnik rusesc, care se aplica articolelor confecționate din metale prețioase; marca în formă de lopățiță, aplicată pentru articolele de aur și argint cu gramajul de până la 8,5 g (mai puțin de doi zolotnik⁸); marca ovală se aplica podoabelor cu masa peste 8,5 g; marca oval-alungită aplicată la vamă articolelor importate din străinătate; marca în formă de ciocan era prevăzută pentru articole cu titlu inferior, care nu puteau fi topite. În conformitate cu legea din 1908, capul femeii de pe marca de control este îndreptat spre dreapta, fiind asociat cu litera respectivă a Direcției de Marcare, adică „X”⁹. Cu regret, încercările noastre de a depista podoabe marcate corespunzător epocii au eșuat, Apreciem că piesele confecționate în acest interval puteau fi marcate, după toate probabilitățile, și la Biroul de Marcare din Odessa, Ucraina, deși în Chișinău funcționa un birou similar, tratativele pentru deschiderea acestuia fiind purtate la mijlocul secolului al XIX-lea.

Podoabe. În ceea ce privește arta bijuteriilor, menționăm că în țările europene, începutul secolului al XX-lea este marcat de schimbări profunde în mentalitate, ruptura cu tradiționalul, cotidianul și apariția noilor tendințe în literatură, arta plastică și muzică. Ca una din direcțiile principale ale activității umane, moda reflectă cel mai pregnant aceste modificări. Moda pentru veșminte, inclusiv podoabe fastuoase, venea de la Paris, unde se dezvoltau casele de modă de prestigiu, se tipăreau culegeri și reviste specializate. Podoabele pentru bărbați erau atât de modeste, încât practic nu se observau. Se foloseau ceasuri purtate în buzunarul jachetei; rămân în vogă ace pentru cravată cu decor simplu; butoane pentru cămașă. Se purtau inele simple, inele-sigilii, iar pasiunea timpului pentru fumat a favorizat apariția pieselor de tutunărie, port-țigarete de aur sau argint frumos lucrate și decorate, mai ales cu email sau filigran. Cât privește podoabele feminine, deși par a fi mai masive comparativ cu cele bărbătești, menționăm tendința lor spre reducerea dimensiunilor. Se permitea purtarea câtorva podoabe concomitent, la discreția doamnei, care trebuia să aleagă între ac de coafură, broșă, pandantiv, colier, lănișor, brățară, inel, cercei suspendați sau cercei-țintuiți, care devin foarte populari către 1910. În anii 1900–1910 erau în vogă perlele și pietrele prețioase montate în aur sau argint, asociate cu detalii lucrate în email policromatic, în stilul *Art Nouveau*¹⁰. Cel mai mult a excelat

⁸ Conform sistemului de marcarea rus al aurului, sistemul *zolotnik* a fost utilizat până în anul 1927; 84 zolotnik = 21 carate (conform sistemului de carate) sau titlu 875 (conform sistemului metric) de evaluare a titlului metalului prețios.

⁹ М. Постникова-Лосева, *Русское ювелирное искусство*, Москва, 1974, с. 305-307; L. Condricova, *Arta bijuteriilor din Moldova*, Iași, 2010, p.130-131.

¹⁰ Нанн Джоан, *История костюма, 1200–2000*, Москва, Астрель, 2003, с. 256-259.

în realizarea podoabelor celebrul Louis Comfort Tiffany (SUA), iar influența *Baletelor ruse* și a creației marelui modelier francez Paul Poiret a introdus, în anii 1910–1914, interesul față de podoabele în stil oriental.

Cât privește Basarabia, menționăm că noile tendințe în portul podoabelor ajungeau aici grație tinerilor plecați peste hotare, a călătorilor, negustorilor și meșterilor profesioniști care tindeau să aducă în acest spațiu ceva nou, original, care ar sublinia fastul și eleganța aristocratică. La începutul secolului al XX-lea doamnele purtau diferite podoabe, în funcție de situația financiară și tendințele generale din vestimentație, frumosul cedând în fața pragmaticei. Pe când podoabele tradiționale erau compuse din șiraguri de mărgelile de coral, de preferință portocaliu, sidef, perle sidefate, gălbui, precum și strasuri într-un număr impunător. Ținând cont de asortarea strict stilistică a vestimentației și a podoabelor personale, specificăm următoarele tipuri de podoabe, identificate de noi în baza fotografiilor vremii și a pieselor aflate în custodia Muzeului Național de Etnografie din Chișinău sau Muzeul Național de Arheologie și Istorie al Moldovei. Astfel, se purta pălărie, în mod obligatoriu asociată cu o broșă sau fibulă, șiraguri de mărgelile lungi purtate la gât în unul sau câteva rânduri, broșe vestimentare în formă de fluturi, libelule, de preferință, cu aripile mobile. Culorile bijuteriilor erau palide, fără excese. De fapt, acest început de secol este marcat prin diferite nuanțe pastelate ale culorilor primare. Pe nici o bijuterie nu poate fi văzut un email roșu sau albastru intens. Lănțișoarele confecționate prin împletire și mărgelile sunt deseori asortate cu pandantive din materii prime scumpe. Ca atare, cele mai solicitate rămân șiragurile de coral, care se apreciau foarte mult, mărgelile de sidef, cornalină, salbele monetare (preponderent, în regiunile populate de bulgari, găgăuzi). Un interes deosebit prezintă cerceii în formă de lunule sau inimioare stilizate, realizate din aur cu titlul de cel mult 375, cu variate motive vegetale, floristice sau chiar monograme gravate (de regulă, numele viitoarei mirese, întrucât asemenea piese făceau parte și din zestrea fetei de măritat).

Pentru începutul secolului al XX-lea este caracteristică folosirea în cantități mari a strasurilor, care erau mult mai ieftine decât pietrele naturale, dar și grație modei dictate de Paris, Sankt Petersburg sau Iași. Sticla colorată se folosea pe larg, la începutul mileniului III fiind asociată chiar cu platina și diamantele, formând un stil extravagant și avangardist. De altfel, actualmente, astfel de bijuterii sunt foarte solicitate, fiind semnalată tendința spre mixajul avangardist al stilurilor și curentelor artistice. Broșele primului deceniu al secolului al XX-lea par a fi cele mai solicitate podoabe. Ele se folosesc la decorarea coafurii sau a pălăriei cu pene, a rochiilor de gală, având diferite semnificații și utilizare. Locul cameelor și intaliilor veritabile, care sunt foarte costisitoare, este preluat de copii din sticlă turnate în forme

speciale, care permiteau confecționarea mult mai rapidă a bijuteriilor și, respectiv, producerea lor în serie.

O etapă calitativ nouă în confecționarea și portul bijuteriilor este observată în anii anteriori Primul Război Mondial. Mecanizarea procesului tehnologic în atelierele de bijuterii a permis mărirea considerabilă a numărului de obiecte confecționate, a simplificat multe operații tehnologice, și respectiv, a permis satisfacerea cererii consumatorilor prin producerea în serie a unor podoabe în vogă. Asemenea ateliere își fac apariția în Chișinău, numărul lor crescând semnificativ în câteva decenii. Dar automatizarea a avut și un impact negativ, manifestat mai ales, în a doua jumătate a secolului al XX-lea prin producerea în serie în mari cantități a podoabelor identice. În ton cu moda, bijuteriile purtate între 1908 și 1914 devin mai pragmatice, funcția lor principală fiind utilitară. Alături de broșe, se regăsesc brelocuri, cele mai solicitate fiind piesele decorate cu email policromatic. Un atelier de orfevrărie bisericească a fost deschis în 1911, la Chișinău, str. Aleksandrovskaia, și ținea de Arhiepiscopia Chișinăului, unde se confecționau cele mai solicitate articole de inventar liturgic.

Menționăm că prezența la Chișinău a unei asociații specializate pentru meșteșugarii care prelucrau artistic metalele și a unui serviciu de licitație a pieselor de podoabă, indică prezența în Basarabia a meșterilor calificați în realizarea bijuteriilor și pieselor de feronerie. De asemenea, sunt documentați și specialiști în misiunea cărora intra evaluarea și aprecierea bijuteriilor realizate din metale nobile și pietre prețioase, fapt care necesită o anumită dexteritate și cunoștințe profunde privind titlul metalului, proprietățile fizico-chimice, stilul artistic ale epocii.

Piesele de podoabă din colecțiile muzeistice demonstrează tehnica înaltă de executare, cunoașterea celor mai performante tehnologii de lucru cu metalele și aliajul de sudare, confecționarea diverselor șatoane și monturi corespunzătoare tendințelor artistice ale epocii, asigurând baza necesară pentru dezvoltarea ulterioară în linie ascendentă a orfevrăriei laice și de cult din secolul al XX-lea.

Jewelry workshops and jewelry items in the pruto-dniestrian territory (1900–1914)

Abstract

In this article the author approaches for the first time the occurrence and development of jewelry workshops in Chisinau. The chronological framework is delimited by years 1900 and 1914. The author analyses of the functioning of the jewelry workshops and of the jewelers, producing laic jewels and sacred liturgical items. The jeweler's role and place is hereby tackled.